

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVI

SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXVI

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
X

Six Centuries of the Manasija Monastery

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 21–22, 2018

Editorial Board

Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD, full member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2019

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVI

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
X

ШЕСТ ВЕКОВА ОД ЗАВРШЕТКА ГРАДЊЕ МАНАСТИРА МАНАСИЈЕ

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 21–22. АВГУСТ 2018

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злајка Бојовић,
редовни члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска); др Јекаћерина Јакушкина
(Москва, Русија); др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Виктор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сјанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Сјијовић (Београд, Србија);
др Јелица Сјојановић (Никшић, Црна Гора); др Љиљана
Сјошић (Београд, Србија); др Волфганг Шјајнгер (Грац,
Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ

2019

Издавачи

Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
Институт за српски језик САНУ, Београд

За издаваче

Санела Симић
др Јасна Влајић-Поповић

Рецензенти

др Злата Бојовић, дописни члан САНУ (Београд, Србија)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)

ISBN 978-86-82379-84-3

САДРЖАЈ

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

- ГОРДАНА Д. СИМИЋ, СВЕТЛАНА М. ВУКАДИНОВИЋ (Београд):
*Ушемељење и одбрана манастира Ресаве и могуће епиграфске грађе
ушврћења*
9
- ГОРДАНА М. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *О највишим на фрескама
манастира Ресаве (Манасије). Други део*
21
- ГОРДАНА С. ТОМОВИЋ (Београд): *О законодавној делатности
деспоина Стефана Лазаревића*
31
- ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Деспоин Стефан Лазаревић
у књижевној и народној традицији*
53
- ЉИЉАНА М. ЈУХАС ГЕОРГИЈЕВСКА (Београд): *Књижевни
садржаји у повељама деспоина Стефана Лазаревића*
61
- БРАНКА С. ИВАНИЋ (Београд): *Представе обедовања и првеног
посућа у Манасији. Први део*
77
- РАДИВОЈ Ђ. РАДИЋ, МАРКО Ј. ШУИЦА (Београд): *Византија
и Србија око 1418. године*
95
- ВИКТОР Д. САВИЋ (Београд): *Промена владарског појаса:
кнез и деспоин Стефан Лазаревић*
105
- СТАНОЈЕ С. БОЈАНИН (Београд): *„Љубочасан изразник“:
свејковина манастира Ресаве у Житију Стефана Лазаревића
од Констинтина Философа*
123
- ТОМИСЛАВ Ж. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *Нови изреци
Канџакузинове Молитве Богородици*
145
- БРАНИСЛАВ Ј. ЦВЕТКОВИЋ (Јагодина–Београд): *Владарски
изреци у Рамаћи*
179

МИЛОШ Б. ИВАНОВИЋ (Београд): *Стефан Лазаревић у културним
списима о кнезу Лазару*
213

БОРИС Ж. БАБИЋ (Бања Лука): *Солун у Животу деспота Стефана
Лазаревића од Константина Филозофа*
225

АНЂЕЛА Ђ. ГАВРИЛОВИЋ (Београд): *О иконографским
специфичностима сцене визија Светог Петра Александријског
у цркви Свете Тројице у Ресави*
237

МИЛИВОЈЕ С. СПАСИЋ (Београд): *Милош Црњански
о Светом Сави*
251

КСЕНИЈА В. МИЛОВАНОВИЋ (Београд): *Преписи дела о Светом
кнезу Лазару у рукописној збирци манастира Хиландара*
267

ПРИЛОГ

СИЛВАНА Н. ЦАКИЋ (Деспотовац): *Библиотека манастира
Манасије*
277

Трибина „ДВА ВЕКА ОД ПРВОГ ИЗДАЊА ВУКОВОГ СРПСКОГ
РЈЕЧНИКА“, 22. АВГУСТ 2018. ГОДИНЕ

РАДА Р. СТИЈОВИЋ (Београд): *Вуков Рјечник – двеста година
од објављивања (1818–2018)*
283

НАТАША С. ВУЛОВИЋ (Београд): *Изложба „Српска лексикографија
од Вука до данас“*
291

МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ (Београд): *Ресави и прво
издање Српског рјечника Вука Стефановића Караџића*
303

ХРОНИКА

САНЕЛА Р. СИМИЋ (Деспотовац): *Хроника XXVI Дана српског
духовног преображења. Дани у славу десетог*
315

ИЗЛОЖБА „СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА ОД ВУКА ДО ДАНАС“

Прегледним текстом којим се представља значај изложбе „Српска лексикографија од Вука до данас“ указује се на њене најзначајније сегменте. Изложба је приређена у склопу одржавања Међународног конгреса слависта у Београду (20–27. август 2018. године). Главна тема изложбе јесте развој српске лексикографије од периода првог издања Вуковог *Рјечника* (1818), као великог културно-историјског догађаја од којег почиње развој савременог српског књижевног језика с народним језиком у основи, па до данас.

Кључне речи: српска лексикографија, Вуков *Рјечник*, дескриптивни речници, специјални речници.

Изложба „Српска лексикографија од Вука до данас“ представљала је главну пратећу манифестацију XVI Међународног конгреса слависта, који се одржао у Београду од 20. до 27. августа 2018. године. Конгрес као манифестацију посвећену словенским језицима, књижевностима и културама организовали су Међународни комитет слависта и Савез славистичких друштава Србије, уз суорганизацију Српске академије наука и уметности и Филолошког факултета Универзитета у Београду.

Више од 1000 учесника покаало је значај Конгреса посвећеног словенским језицима и књижевностима, који је окупио научнике слависте из 43 државе света (од Америке до Јапана, Јужне Кореје, Кине, Индије, Немачке, Русије, Пољске...). Према програму који је направио Петар Буњак (обухвата: секције, тематске блокове, округле столове, постер-реферате), предвиђена су 1674 наступа. Славистички центри у све-

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцрпљивања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ту су мање или више развијени, али је занимљиво, рецимо, да у Јужној Кореји две стотине студената проучава српски језик, књижевност и културу. Конгрес слависта свечано је отворен 20. августа, најпре интонирањем химне *Боже њравде* (у извођењу хора „Обилић“, АКУД „Бранко Крсмановић“).

Такође, у оквиру програмских активности одржан је Округли сто „Александар Белић у историји славистике“, што је омаж академику Александру Белићу, некадашњем председнику САНУ, који је 1939. године спровео припреме за одржавање III Конгреса слависта у Београду, али га је отказао због почетка рата у Пољској. Посебне теме XVI Међународног конгреса слависта су: „Двеста година *Српског рјечника*“, „Александар Белић у историји славистике“, „Завршетак Првог светског рата и његов утицај на развој славистике“. У Библиотеци града Београда изложено је око 2.500 наслова најважнијих славистичких издања објављених од претходног Конгреса одржаног у Минску 2013. године. У холу Филолошког факултета приређена је изложба посвећена српској књижевности у Првом светском рату и Александру Солжењичину.

Аутори изложбе „Српска лексикографија од Вука до данас“, која је отворена 20. августа и трајала до 5. септембра у Галерији Музеја науке и технике САНУ, јесу проф. др Рајна Драгићевић, председник Савеза славистичких друштава Србије, и др Ненад Ивановић, научни сарадник Института за српски језик САНУ. Наравно да је српска лексикографија постојала и пре Вука. Нарочито је у XVIII веку публиковано више двојезичних речника, али тема изложбе јесте период од првог издања Вуковог *Рјечника*, као великог културног и историјског догађаја од којег почиње развој савременог српског књижевног језика на народној основи (ранији облици српског књижевног језика датирају од XII века, од српскословенске редакције, те рускословенског и све до славеносрпског), па до данас. Стога се српска лексикографија дели на предвуковску и поствуковску. Поствуковска лексикографија пролази кроз српску, тј. српскохрватску фазу, све до распада СФРЈ, након чега српска лексикографија наставља свој самостални пут.

Први циљ изложбе јесте да се у српској култури обележи двеста година од објављивања првог издања *Српског рјечника* Вука Стефановића Карацића (1818). Обележавање годишњице објављивања овог кључног дела, којим се утемељује савремени српски књижевни језик, представља важан задатак српске научне и културне историографије.

Други циљ изложбе је културни, с намером да се скрене пажња јавности на значај српских речника као „књига које су више од књига“, тј. да се представи српска лексикографија. Речници су ризница лексич-

ког блага, етнографских и културолошких података о историји српског народа. Уз ово, речници одражавају и духовне и научне идеје које је српски народ пратио у различитим раздобљима, као и његове хоризонте у системском разумевању света око себе и језика којим се служи.

Трећи циљ изложбе је научни, а састоји се у упознавању страних слависта са развојем најважнијих српских речника кроз време. У овом контексту, изложба има и дидактички карактер: њен задатак је да упути стране слависте у развој лексикографских идеја и концепција у српској лингвистици XIX и XX века. Укратко су представљени историјат, грађа, концепција и развој неких од најважнијих општих и специјалних речника у XIX, XX и XXI веку. Изложбу прати репрезентативни каталог, који представља обимну колективну монографију о развоју српске лексикографије од Вуковог *Рјечника* до савремених речника српског језика. Уредници каталога су академик Милосав Тешић, проф. др Рајна Драгићевић и др Ненад Ивановић.

У тзв. „Вуковој соби“, којом започиње изложба, изложени су лични предмети Вука Стефановића Караџића – фес са кићанком (који је носио на глави до краја живота иако је био обучен у грађанско одело), путни бележник са записима речи, клешта за хартију, Вуково стоно звонце, наочаре, перо и држач за пера, дивит с мастионицом, бркалка за мастило, његова путна торба, његов примерак *Рјечника* из 1818. са допунама, Вукове белешке, записи речи. Посебно је занимљива карта његовог путовања у крајеве где се говори српским језиком. Та путовања су омогућила настанак карте са пунктовима где је бележио говоре, а и реформу коју је касније спровео у другом издању *Рјечника* (1852), када је забележио фонему *x*, као и када је чуо говоре без јекавског јотовања. Стога у првом издању из 1818. године стоје нпр. лексеме *ајдук* и *ђевојка*, а у другом из 1852 – *хајдук* и *дјевојка*. Изложени предмети углавном су позајмљени из Музеја Вука и Доситеја, као и из Архива САНУ.

Вукове оригиналне цедуље (фише) припремане за *Српски рјечник* указују на то како је он бележио, анализирао и обрађивао речи. Вук је радио речник српскога језика по узору на тадашње речнике других језика, а текстови његових цедуља сведоче о језичким проблемима са којима се суочавао и о начинима на које их је сагледавао (подела речи на значења, обрада термина, дефинисање речи страног порекла и др.). На овом месту изложени су и прилози разних сакупљача грађе, који су Вуку слали речи, као и поједини минијатурни предмети које је Вук сам дељао како би Јернеју Копитару помогао у прецизном значењу и тачном превођењу српске речи. Вук Врчевић, Вук Поповић, као и бројни неименовани сакупљачи грађе, слали су писмима Вуку по 20, 30 или 100 речи, што указује на чињеницу да се већ у XIX веку осећала велика

потреба за једним речником који би објединио све речи из свих крајева у којима се говори српским језиком.

Из Вукове собе улази се у простор посвећен пројектима српске лексикографије у XIX веку, првенствено *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (познатом као *Речник САНУ*).

Важан сегмент изложбе јесте и представљање рада Ђура Даничића, најпре на *Рјечнику из књижевних стварања српских*, који је завршио 1861. године и који је понудио Друштву српске словесности да га публикује, али је због расправе о свом делу повукао рукопис с намером да га штампа о свом трошку. Међутим, објављивање рукописа новчано је помогла кнегиња Јулија Обреновић (рођена Хуњади). Овај речник је важан за историју словенске лексикографије и славистику уопште. Други речник који је Даничић започео да ради јесте *Рјечник хрватско-га или српскога језика*, у издању Југославенске академије знаности и умјетности (радио је у периоду 1880–1882).

Лексикографски пут даље води до Академијиног великог *Речника српског књижевног и народног језика*, започетог посебном посланицом Стојана Новаковића 1888. године, а стазом Даничићевих речи упућених том приликом Стојану Новаковићу. Идеја о том речнику се појавила половином XIX века у Друштву српске словесности. На иницијативу Стојана Новаковића, 1899. године послат је позив, заправо, публикована је објава у Српским новинама – *Позив за куљење речи њо народу*, намењена представницима српске интелигенције да шаљу речи којих нема у Вуковом *Рјечнику*. Момчило Иванић и Пера Ђорђевић су били саставили и *Ујујисиво за куљење речи њо народу*. Позиву су се одазвали чиновници, свештеници, студенти, официри, ђаци гимназија и др., свако ко је био писмен и ко је могао да обрати пажњу на речи свога краја, па су у Академију почеле да стижу збирке речи. Тако се до средине XX века сакупило преко 300 збирки речи из свих крајева српског говорног подручја (око 450.000 речи). На пример, Владан Арсенијевић, професор Српске учитељске школе у Карловцу, прикупио је и послао збирку од укупно 250.000 речи. Ова грађа присаједињена је грађи од 4 милиона примера речи ексцерпираних из књижевних дела, стручних књига и периодике, односно публицистике. Занимљиво је истаћи да су значајан допринос изради *Српског рјечника* из 1852. године, као и *Речника САНУ* дали сакупљачи.

Историјско-политичке околности утицале су на то да две огледне свеске овог речника изађу у специфичним условима и са већим временским размаком: прва је штампана 1913. године уочи Првог светског рата (Момчило Иванић: *Српски речник књижевнога и народнога језика*

по материјалу *Лексикографског одсека Српске Краљ. Академије*), а друга 1944. године за време Другог светског рата: *Речник српскога књижевног и народног језика (огледна свеска)*.¹ После Другог светског рата основан је Институт за српски језик 1947. године, те је први том *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* објављен 1959. године, а у својству главног уредника потписао га је Александар Белић.² У јулу 2018. године из штампе је изашао и 20. том овог најобимнијег и најзначајнијег дескриптивног речника српског језика са граничним речима *йеџогодан–йогдегод*. У темељу његове израде стоји дело великана, као што су Стојан Новаковић, Александар Белић³ и Митар Пешикан, чијим је лексикографским знањем израђиван, унапређиван и самим тим добио данашњи облик.

Касније се почело и са израдом *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске. То је описни речник средњег обима са око 150.000 речи, који обрађује лексику од Вука до педесетих година XX века. Израда је започета Новосадским договором 1954. године, а завршена 1976. године, с тим што је у изради прва три тома учествовала и Матица хрватска. Следећи дескриптивни речник јесте *Речник српскога језика* (познат и као *Једнојомник*) у издању Матице српске. Овај речник мањег обима обрађује око 80.000 речи. Започет је у време распада Југославије, а завршен је 2007. године. Тако, описни речници савременог српског језика подразумевају тезаурус *Речник САНУ* као речник великог обима, *Речник Матице српске* као речник средњег обима и *Једнојомник*, као речник малог обима.

У другом делу изложбе представљени су начини обраде речи у специјалним речницима, као што су историјски, етимолошки, дијалекатски речници, асоцијативни, фреквенцијски, семантичко-деривациони речник и термилошки речници, док је један зид галерије био прекривен представљеном хронологијом значајних догађаја у

¹ Аутори овог издања били су Радосав Бошковић, Кирил Тарановски, Јован Вуковић, Сима Пандуровић, Исидора Секулић и др.

² Сарадници при изради првог тома били су Милош Московљевић, Михаило Стевановић, Миливој Павловић и Радомир Алексић. Након Белића, уредници даљих томова *Речника САНУ* до 20. тома су: Михаило Стевановић, Митар Пешикан, Мирослав Николић, Милица Радовић Тешић, Стана Ристић и Рада Стијовић.

³ Више о Белићевом лексикографском научном раду в. Н. Ивановић, *Лексикографска мисао Александра Белића (1926–1955)*, у: Александар Белић, српски лингвиста века. Књ. 1. *О Александру Белићу на Научном састанку слависта у Вукове дане (1971–2016)*, Београд, 2016, 319–343; Н. Јошић, *Белићева лексикографска гледишта* и *Речник САНУ*, у: исто, 345–355; С. Ристић, Н. Ивановић, *О лексикографији Александра Белића – из необјављених рукописа*, у: Александар Белић, српски лингвиста века. Књ. 2. Александар Белић и страни слависти. Под кровом Српске академије наука и уметности, Београд, 2017, 195–260.

српској лексикографији у последња два века. Такође, презентовани су и речници страних речи, као и речници нових речи.

Главне идеје изложбе јесу да се покаже историјски развој српске лексикографије од Вука на овамо, као и чињеница да је Вук на много начина предвидео развој савремене лексикографије. Жеља аутора изложбе била је да се прикаже научна димензија процеса развоја српске лексикографије током две стотине година, али и културно-историјска. Вук Стефановић Караџић је своју реформу први пут представио у *Српском рјечнику*, за који је академик Павле Ивић говорио да је од свих појединачних дела у српском језику и култури најзначајнији, јер од тог дела почиње савремени српски језик и књижевни српски језик у чијој основи је народни језик. Осим првог издања, на изложби је представљено и друго издање *Српског рјечника* (обухвата око 47.500 речи, а објавила га је Штампарија Јерменског манастира у Бечу), као и остала издања, хронолошки, укључујући и фототипска. Такође, изложен је и избор литературе о *Српском рјечнику* са сигнатурама, који бројношћу и тематском разноврсношћу сведочи о великом значају ове књиге за двеста година њеног постојања, а указује и на многе нове перспективе за даља проучавања.

Узимајући у обзир да су речници много више од књига, може се рећи да они представљају одраз цивилизацијског нивоа говорника неког језика, њихових знања о свету и начина на који га поимају и оцењују, кроз њих се може учити и историја наших најзначајнијих институција у друштву. Како се лексика мења кроз време, речници пружају и слику стварности и представе о културно-историјском степену развоја одређеног народа. Због тога се може рећи да изложба „Српска лексикографија од Вука до данас“, кроз слику о српским речницима, верно приказује и слику српске науке и културе у последњих двеста година.

Nataša S. Vulović

THE EXHIBITION “SERBIAN LEXICOGRAPHY FROM VUK
TO THE PRESENT”

S u m m a r y

This overview presenting the significance of the exhibition “Serbian Lexicography from Vuk to the Present” points out its highlight moments. The exhibition was organized as part of the International Congress of Slavists in Belgrade (20–27 August, 2018). The main theme of the exhibition is the development of Serbian lexicography from the period of the first edition of Vuk’s *Rječnik* (1818), as a momentous cultural-historical event which marks the beginning of the development of contemporary Serbian literary language with vernaculars at its core, up to the present day. The authors of the exhibition (Dr Rajna Dragičević, president of the League of Slavistic Societies of Serbia, and Dr Nenad Ivanović, scientific fellow of the Institute for the Serbian Language of SASA) prepared the exhibition material thematically according to a number of parameters, unifying it within specific scientific-chronological lexicographic stages.

Keywords: Serbian lexicography, Vuk’s *Rječnik*, descriptive dictionaries, specialized dictionaries.

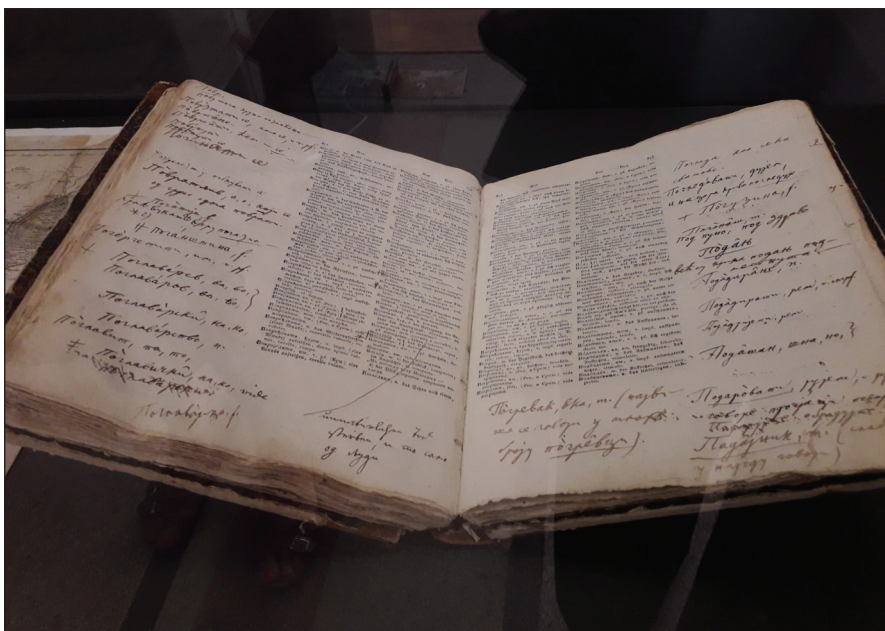
Сл. 1. Из „Вукове собе“ – Вукови лични предмети: фес, наочаре, мастионица

Сл. 2. Из „Вукове собе“ – Вуков радни сто

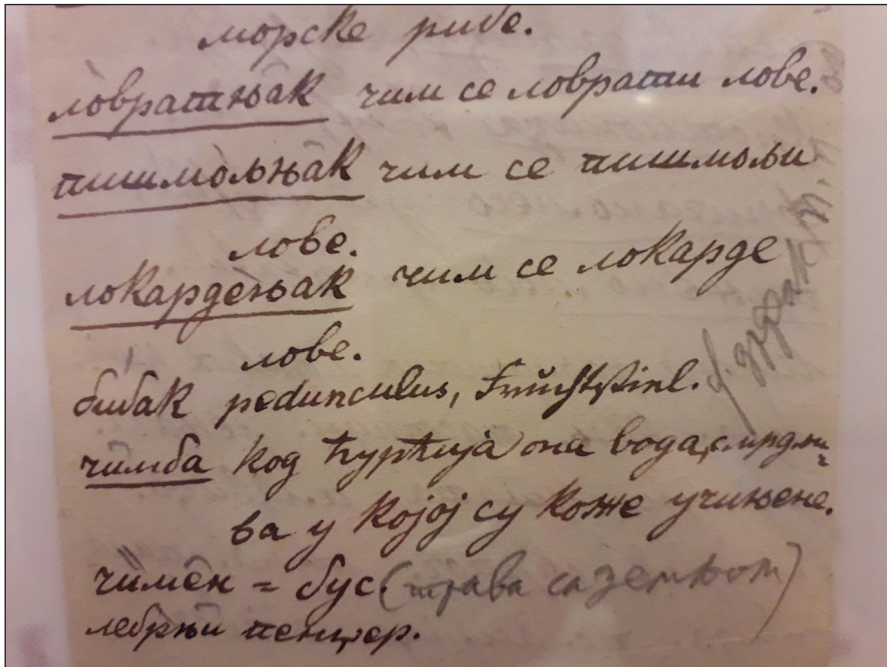
Сл. 3. Из „Вукове собе“ – Вукови лични предмети: торба

Сл. 4. Вуков примерак Рјечника са исписаним допунама

Сл. 5. Вуковим путевима за српским говорима

Сл. 6. Вукова цедуља (фиша)